

NILS N. FISCHER – ΣΤΕΛΙΟΣ ΠΕΡΡΑΚΗΣ

Η επανεύρεση του ψηφίσματος της Νικουριάς (IG XII 7, 506)

Η στήλη του αποκαλούμενου ψηφίσματος της Νικουριάς (IG XII 7, 506), που θεωρούνταν χαμένη εδώ και αρκετές δεκαετίες, επανεντοπίστηκε προσφάτως στον οικισμό των Θολαρίων στην Αμοργό. Είμαστε στην ευχάριστη θέση να ανακοινώσουμε, ότι, όπως προκύπτει από την εξέτασή της, η στήλη δεν παρουσιάζει φθορές πέραν των ήδη αναφερόμενων στην πρώτη δημοσίευση της επιγραφής. Ως εκ τούτου η επανεύρεσή της επιτρέπει την κατόπιν αυτοψίας εκ νέου μελέτη ενός από τα σημαντικότερα κείμενα για την κατανόηση της πρώιμης ελληνιστικής ιστορίας του Αιγαίου.

Στην δημοσιεύσιμη αγγελία παρουσιάζουμε συνοπτικά την ιστορία της πρώτης ευρέσεως και των πρώτων δημοσιεύσεων της στήλης, καθώς και των πιθανών λόγων που οδήγησαν αρχικά στην εξαφάνισή της. Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα προκαταρκτικά αποτελέσματα, που προέκυψαν από τη μακροσκοπική εξέταση της στήλης, συνοδευόμενα από σύντομο σχολιασμό.

Το 1893 εντοπίστηκαν στη νότια πλαγιά της νησίδας Νικουριάς, που βρίσκεται Δ της Αμοργού και Ν του κόλπου της Αιγιάλης, δύο συναρμολογμένα θραύσματα μια ευμεγέθους μαρμαρίνης στήλης, επιγεγραμμένης και στις δύο όψεις. Τα θραύσματα εντοπίστηκαν σε βάθος 1 μ. δίπλα στο παρεκκλήσι της Παναγιάς της Νικουριάς και πιθανότατα αποτελούσαν τμήματα της θεμελίωσης παλαιότερης εκκλησίας, επί της οποίας στέκει η σημερινή. Συμφώνως προς την δημοσίευση έχει τις εξής διαστάσεις: ύψος 1,70 μ., πλάτος 0,32μ. και πάχος 0,08 μ.¹

Η πρώτη δημοσίευση έγινε το 1893 από τον Γάλλο T. Homolle και βασίστηκε σε απόγραφο, που του έστειλε ο ιερέας Δ. Πράσιнос.² Ως εκ τούτου η *editio princeps* υπήρξε προβληματική και ανακριβής.

Το κείμενο στηρίζεται στην ανακοίνωση του παρόντος κειμένου στο Επιστημονικό Συμπόσιο προς τιμήν του Στεφάνου Αθ. Κουμανούδη στις 22/12/2018 στο Επιγραφικό Μουσείο. Θέλουμε να εκφράσουμε τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μας στο Διευθυντή του Επιγραφικού Μουσείου κ. Α. Θέμο και τον Γραμματέα της Ελληνικής Επιγραφικής Εταιρείας κ. Α. Π. Ματθαίου, για την πρόσκλησή τους. Επίσης θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον καθ. του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Κ. Μπουραζέλη, όπως και τους επ'κ. καθηγητές κα Σ. Ανεξίτη και κ. Γ. Πάλλη για τη βοήθειά τους στο αρχικό στάδιο της μελέτης μας. Ευχαριστούμε επίσης θερμά τους εκδότες του Γραμματείου κκ. Έλενα Ζαββού, Γεωργία Μαλούχου και Γιώργο Παπαδόπουλο, διότι edιάβασαν το άρθρο και μας έκαναν χρήσιμες παρατηρήσεις, και τον κ. Νικ. Παπαζαρκάδα, καθ. του Πανεπιστημίου του Berkeley, διότι βελτίωσε σημαντικά την Αγγλική περίληψη του κειμένου.

1. Delamarre 1896, 103 σημ. 1.

2. Homolle 1893, 205. Ο Πράσιнос, γνωστός για την εμπορία αρχαιοτήτων, διέθετε κάποιες αρχαιολογικές γνώσεις και διασυνδέσεις στο εξωτερικό. Αναφέρεται συχνά από περιηγητές και αρχαιολόγους της περιόδου όπως ο Bent 1885, 473, 488-490· Delamarre 1896, 103, υποσ. 2 και Delamarre 1908, βλ. σε πολλά σχόλια επιγραφών “*Exscripsi apud Prasinum*” π.χ. IG XII 7, 21 ή “*ex Prasini apographo*” π.χ. IG XII 7, 43.

Το 1895 επισκέφθηκε τη Νικουριά ο Γάλλος επιγραφολόγος J. Delamarre και μέχρι σήμερα παρέμεινε ο μοναδικός ερευνητής που είχε δει τη στήλη ιδίοις όμμασι.

Το 1896 και το 1908 εξέδωσε την επιγραφή με εξαιρετικές αναγνώσεις, ενώ επήρε και δύο έκτυπα της επιγραφής (σήμερα ένα στο Βερολίνο και ένα στο Παρίσι), στα οποία βασίζονται όλες οι μεταγενέστερες εκδόσεις της.³ Δεν υπάρχει καμία φωτογραφία ολόκληρης της στήλης. Η παλαιότερη που βρήκαμε είναι του 1996 με τη στήλη ήδη εντοιχισμένη.

Δυστυχώς η στήλη ήταν ήδη αρκετά φθαρμένη, με αποτέλεσμα αρκετά σημεία της εμπρόσθιας όψης να είναι δυσανάγνωστα, ενώ από την επιγραφή της οπίσθιας όψης διαβάζονταν με βεβαιότητα ελάχιστες λέξεις. Μια από αυτές είναι το εθνικόν ΑΜΟΡΓΙΟΙ, που τεκμηριώνει πέραν πάσης αμφιβολίας την προέλευση της στήλης από την Αμοργό, χωρίς να είναι δυνατό να προσδιοριστεί από ποια πόλη του νησιού προέρχεται.⁴

Κατά τον Delamarre η στήλη αφέθηκε προσωρινά σε παρακείμενο στάβλο⁵, του οποίου τα ερείπια είναι ακόμα και σήμερα ορατά. Στην πορεία των χρόνων η στήλη εξαφανίστηκε, αλλά το περιεχόμενο της επιγραφής και το κατά σύμβασιν όνομά της, *ψήφισμα της Νικουριάς*, προσέλκυσε πληθώρα μελετητών στο νησί, που αναζήτησαν ματαιώς τον λίθο, ημών συμπεριλαμβανομένων. Έτσι η έρευνα κατέληξε να θεωρεί τη στήλη του ψηφίσματος οριστικά χαμένη.⁶

Εντούτοις η στήλη είχε μεταφερθεί στα Θολάρια, έναν ορεινό οικισμό της Αιγιάλης, στο βορειότερο τμήμα της Αμοργού. Τα Θολάρια, που βρίσκονται δίπλα στην αρχαία πόλη της Αιγιάλης, βρίσκονται 6,5 χλμ. περίπου, ΒΑ της Νικουριάς. Η στήλη εντοπίστηκε στις 14/7/2018 από τους υπογραφόμενους εντοιχισμένη σε οικία που βρίσκεται 150μ. περίπου ΒΑ της εκκλησίας των Αγ. Αναργύρων και 60μ. Α της ταβέρνας *Το Πανόραμα* και φέρει το συμβατικό όνομα *Μαρικούλα* από την παλαιά της ιδιοκτήτρια κα Μαίρη Γιαννακοπούλου.⁷ Η σημερινή ιδιοκτήτρια είναι, σύμφωνα με τις πληροφορίες που συλλέξαμε, η κ. Magdalena Biller. Καθώς η οικία βρίσκεται σε έναν σχετικά απόμερο δρόμο, η στήλη του ψηφίσματος της Νικουριάς παρέμεινε κρυμμένη εκεί σε κοινή θέα.

Ο εντοπισμός της οικίας κατέστη δυνατός από μία ασπρόμαυρη φωτογραφία σε μια αδημοσίευτη προπτυχιακή εργασία πέντε φοιτητών του Πανεπιστημίου του Cambridge, των Κατερίνα Βολιώτη, Jasmine Martin, Rebecca Bream, Victoria Stapleton και James Cotter (Εικ. 2).⁸

Η επιγραφή είχε εντοιχιστεί στη νότια πρόσοψη της οικίας, σε ύψος 2,5 μ. από το επίπεδο του δρόμου και ακριβώς στο μέσον της απόστασης μεταξύ της κεντρικής θύρας και του παραθύρου του ισογείου. Ακριβώς πάνω από το μέσον της θύρας βρίσκεται εντοιχισμένη

3. Delamarre 1896, 103-115 και IG XII 7, 506.

4. Βλ. σχόλιο IG XII 7, 506· Marangou 1994, 375.

5. Βλ. σχόλιο IG XII 7, 506: *postea [sc. tabula marmorea] in stabulum vicinum translata ubi nunc exstat.*

6. Hauben 2010, 109-110· Nerwinski 1981, 137.

7. Είμαστε ευγνώμονες για τις συμπληρωματικές πληροφορίες σχετικά με το ονοματολογικό και την ιστορία της οικίας που μας έδωσαν οι Αντώνης Βεκρής, Ειρήνη και Ελένη Γαβαλά και Μαίρη Γιαννακοπούλου. Συζητήσαμε και με άλλους κατοίκους των Θολαρίων και χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι όλοι οι συνομιλητές μας, κάποιοι γηραιότεροι των 80 χρόνων, θυμούνται ανέκαθεν την επιγραφή εντοιχισμένη και ορατή.

8. Ευχαριστούμε θερμά τους Γιάννη και Σοφία Βεκρή, ιδιοκτήτες της ταβέρνας *Θαλασσινό Όνειρο*, για τις πολύτιμες υποδείξεις τους σχετικά με τη θέση και την ιστορία της οικίας· Volioti *et al.* 1996, 24.

μικρότερη επιγραφή χρονολογούμενη στον 19ο αιώνα.⁹ Και οι δυο επιγραφές λόγω της θέσεώς των είναι μάλλον δυσανάγνωστες (εικ. 1). Τα δύο θραύσματα της στήλης εντοιχίστηκαν έτσι ώστε να συναρμολογούνται.

Οι μέγιστες ορατές διαστάσεις της είναι: ύψος 1,008 μ. και πλάτος 0,32 μ., συμπεριλαμβανομένης αετωματικής επιστέψεως ύψους 0,11 μ.¹⁰ Η σημασία της εν λόγω επιστέψεως είναι μεγάλη, καθώς εάν δεν υπάρχει αντίστοιχη επίστεψη στην οπίσθια όψη της στήλης, τότε σημαίνει ότι η κύρια όψη είναι αυτή του ψηφίσματος των Νησιωτών, πράγμα που καθιστά το ψήφισμα *terminus post quem* για την επιγραφή της οπίσθιας όψης, εάν βεβαίως πρόκειται περί άλλης επιγραφής.

Η στήλη είναι εντοιχισμένη κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να γέρνει ελαφρά προς τα εμπρός και να εξαιρείται το άνω τμήμα και η αετωματική επίστεψη (εικ. 3). Το δε κατώτερο τμήμα καλύπτεται από ασβέστη. Με δεδομένη τη διαφορά του ορατού ύψους της επιγραφής από το σημειούμενο στις παλαιότερες δημοσιεύσεις (1,70 μ.: βλ. παραπάνω), θα πρέπει να υποθέσουμε ότι τμήμα της στήλης ύψους 0,70 μ. είτε βρίσκεται εντοιχισμένο μέσα στον τοίχο, είτε έχει αποκοπεί από το κατώτερο μέρος της στήλης, για να διευκολύνει τη μεταφορά της.¹¹ Καθώς ο τελευταίος στίχος του ψηφίσματος, αλλά και τμήμα του τέλους της στήλης είναι ορατά, θα πρέπει να αναρωτηθούμε για ποιο λόγο καμία παλαιά έκδοση δεν αναφέρεται στην ευμεγέθη βάση της στήλης.

Σε κάθε περίπτωση η τοποθέτηση των δύο θραυσμάτων, ώστε να αποδίδουν τη συνολική εικόνα, η κεντρική θέση της στην οικία και η διάθεση διατήρησης όλου του κειμένου ορατού, δείχνουν ότι όποιος και να τη μετέφερε εκεί είχε πιθανόν σεβασμό για τα αρχαία γράμματα, αλλά και διέθετε κάποιαν αντίληψη καλαισθησίας, ώστε να την χρησιμοποιήσει ως διακοσμητικό στοιχείο στην πρόσοψη του σπιτιού του.

Τα παραπάνω δημιουργούν το ερώτημα για την ταυτότητα εκείνου που μετέφερε και εντοίχισε την επιγραφή. Σύμφωνα με τις πληροφορίες μας το οίκημα αυτό ανήκε αρχικά σε κάποιον Σταμάτη Γρίσπο. Τόσο το όνομα Σταμάτης όσο και το επώνυμο Γρίσπος ήταν και παραμένουν αρκετά κοινά μεταξύ των Αμοργίνων¹² και δη των Θολαριανών. Όλοι όσους ρωτήσαμε θυμόντουσαν την οικία με τις δύο επιγραφές στην ίδια κατάσταση, όπως σήμερα, με την εξαίρεση ότι τη δεκαετία του '90 προστέθηκε ένας δεύτερος όροφος, χωρίς να επηρεαστεί πάντως η θέση των επιγραφών. Επιπλέον, μάθαμε πως ο Γρίσπος ήταν βοσκός στη Νικουριά, κάτι που επιτρέπει την υπόθεση ότι ήταν εκείνος, που κατά τον Delamarre παρακώλυσε τη μελέτη της στήλης και τον Δ. Πράσινο,¹³ ενώ θα ήταν μάλλον και αυτός που τη μετέφερε στα Θολάρια. Πιθανότερη διαδρομή θεωρείται η θαλάσσια από τη Νικουριά προς την παραλία Λεβρωσσό και η μετέπειτα μεταφορά της με υποζύγιο, χωρίς να μπορεί να αποκλειστεί το

9. Η επιγραφή θα εκδοθεί από τον π. Θ. Συνοδινό, στις πληροφορίες του οποίου βασίζεται και η χρονολόγηση.

10. Homolle 1893, 205.

11. Σύμφωνα με πληροφορίες που μας έδωσε η παλαιά ιδιοκτήτρια του σπιτιού κα Μαίρη Γιαννακοπούλου, στην οποία είμαστε εξαιρετικά ευγνώμονες, ένα μεγάλο κομμάτι έχει μάλλον αποκοπεί.

12. Μηλιαράκης 1884, 72. Βλ και σημ. 1.

13. Delamarre 1896, 103, σημ. 2.

ενδεχόμενο να μεταφέρθηκε αρχικά στην αντικείμενη ακτή του Αγίου Παύλου, και μετέπειτα με υποζύγιο ως τα Θολάρια.¹⁴

Αλλά γιατί ο Γρίσπος μπόρεσε σε όλον αυτόν τον κόπο; Η στάση του προς τους Delamarre και Πράσινο πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψιν.¹⁵ Σύμφωνα με πληροφορίες ο Γρίσπος είχε μια κόρη, τη Μαρία, η οποία κληρονόμησε την οικία και με την σειρά της την κληροδότησε στους απογόνους της, ώστε κατέληξε στην εγγονή της Μαίρη Γιαννακοπούλου.¹⁶ Η δε φήμη που συνόδευε την κόρη του Γρίσπου ήταν αυτή της πολύφερνης νύφης. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι στην Αμοργό η παράδοση της προίκας ορίζει ότι η οικογένεια της νύφης πρέπει να προικίζει την κόρη με ένα σπίτι. Έτσι δε θα πρέπει να αποκλείσουμε την υπόθεση η οικία να προοριζόταν ως γαμήλιο δώρο για την κόρη του Γρίσπου, με στόχο να προσεγγίσει πιθανούς γαμπρούς και οι δυο επιγραφές στην πρόσοψή της να λειτουργούσαν προσθετικά στην αξία της. Το γεγονός ότι η Μαρία Γρίσπου κατοίκησε εκεί ενισχύει την υπόθεση. Η κ. Γιαννακοπούλου μας πληροφόρησε πάντως ότι ο εντοιχισμός τουλάχιστον της μικρής επιγραφής πάνω από την κύρια είσοδο, μάλλον απέβλεπε στην εξασφάλιση καλοτυχίας για τους ενοίκους του σπιτιού κατά κοινή στο νησί παλαιότερη αντίληψη.¹⁷

Αλλά ενώ ο λίθος εκτιμήθηκε στα Θολάρια ιδίως ως διακοσμητικό στοιχείο της οικίας, στην έρευνα κατέχει κεντρική θέση το περιεχόμενο της επιγραφής. Το *ψήφισμα της Νικουριάς* περιλαμβάνει όλα τα απαραίτητα στοιχεία ενός τιμητικού ψηφίσματος: προοίμιο, αιτιολόγηση, κυρίως ψήφισμα, εντολή για δημοσίευση· στο τέλος ακολουθούν προσθήκες στο ψήφισμα. Η επιγραφή δεν είναι χαραγμένη *στοιχηδόν*, και ο αριθμός των γραμμών κυμαίνεται μεταξύ 32 και 43 κατά στίχον. Το ύψος των γραμμών είναι περ. 0,007-0,01 μ. Στο τέλος των στίχων υπάρχει συλλαβική τομή. Η επιγραφή είναι γραμμένη στην ελληνιστική κοινή.¹⁸

Το ψήφισμα της Νικουριάς αναφέρεται σε ένα συνέδριο που διοργανώθηκε στη Σάμο με πρωτοβουλία των αξιωματούχων της πολεμαϊκής διοίκησης Φιλοκλέους και Βάκχωνος, στο οποίο μετείχαν αντιπρόσωποι των πόλεων-μελών του *Κοινού των Νησιωτών*, μιας συμπολιτείας των περισσότερων νήσων των Κυκλάδων. Οι σύνεδροι αποφασίζουν την αναγνώριση των αγώνων που διοργανώνει ο βασιλιάς Πτολεμαίος Β΄ στην Αλεξάνδρεια, προς τιμήν του πατέρα του, Πτολεμαίου Α΄ Σωτήρος, ως *ισολυμπίους*,¹⁹ ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για τις ευεργεσίες των δυο βασιλέων στα μέλη του *Κοινού*. Επίσης συμφωνούν να αποστείλουν τρεις *θεωρούς* στην Αλεξάνδρεια, για να εκπροσωπήσουν το Κοινόν και την απονομή ενός χρυσού στεφάνου αξίας χιλίων στατήρων στον βασιλιά Πτολεμαίο Β΄.

Η εντολή δημοσιεύσεως (στίχ. 46-53) ορίζει πρώτον ότι το ψήφισμα πρέπει να αναγραφεί σε στήλη δίπλα στον βωμό του Πτολεμαίου Σωτήρος στην Δήλο, στο κεντρικό ιερό της

14. Ευχαριστούμε την καθηγήτρια κα Α. Μαραγκού για τα εποικοδομητικά σχόλιά της σχετικά με το ζήτημα, κατά τη διάρκεια του συνεδρίου.

15. Η κα Έλ. Ζαββού επρότεινε (με επιστολή της) ότι είναι πιθανό ότι ο Γρίσπος γνωρίζοντας την αρχαιοκαπηλική δράση του Πράσινου ήθελε να προστατεύσει την επιγραφή, ώστε να μην φύγει από το νησί.

16. Οι πρώτες πληροφορίες που είχαμε, ανέφεραν ότι ο Γρίσπος κρατούσε την κόρη του στη Νικουριά παρά τη θέλησή της μέχρι που εκείνη δραπέτευσε, και αυτές μεταφέραμε στην ομιλία μας (βλ. σ. 33). Δεν γνωρίζουμε σε τι οφείλεται η παρεξήγηση, όμως η διασταύρωση των πληροφοριών τις κατέρριψε.

17. Ενδεικτικά ως αντίστοιχο παράδειγμα δίδεται η επιγραφή IG XII 7, 329, από σπίτι στη Χώρα της Αμοργού.

18. Π.χ. *διαφυλάττω* (στ. 23).

19. Για μια πρόσφατη μελέτη του όρου *ισολύμπιος* βλ. Mann 2018, 469-473.

συμπολιτείας· δεύτερον ότι όλα τα μέλη της συμπολιτείας πρέπει να επικυρώσουν το ψήφισμα και να το δημοσιεύσουν στα κύρια ιερά τους. Η επιγραφή της Νικουριάς είναι ένα από τα αντίγραφα.

Μέχρι τον εντοπισμό της επιγραφής της Νικουριάς η ανάγνωση του κειμένου γινόταν μόνο από τα έκτυπα, καθώς φωτογραφίες της στήλης δεν ήταν γνωστές.²⁰ Η επανεύρεσή της επιτρέπει να μελετήσουμε και τον ίδιο τον λίθο. Ως εκ τούτου, σχεδιάζουμε μια καινούργια έκδοση.

Προς το παρόν οι νέες αναγνώσεις (κεφαλίδα, πρό του 1ου στίχ. καὶ στίχ. 27, 29, 33) και οι παρατηρήσεις μας στηρίχθηκαν αποκλειστικά στις φωτογραφίες μας, καθώς ακόμα δεν διαθέτουμε τα αναγκαία μέσα για την μελέτη επί τόπου.

Η μελέτη μας βρίσκεται σε αρχικό στάδιο. Ελπίζουμε πως το καλοκαίρι νέα αυτοψία του λίθου στην Αμοργό θα αποφέρει νέες αναγνώσεις και παρατηρήσεις. Επίσης αναμένουμε την αποτοίχιση της στήλης και την συντήρησή της, μετά από την οποία θα καταστεί δυνατή νέα ανάγνωση της επιγραφής, ιδίως της οπίσθιας όψης, και η επαναδημοσίευση της σημαντικής αυτής επιγραφής από τους υπογραφόμενους.

Ωστόσο, είμαστε ευτυχείς που επιστρέφουμε μια τέτοιας σημασίας επιγραφή στην έρευνα και ευελπιστούμε ότι μετά την κατόπιν αυτοψίας επαναδημοσίευσή της από τους υπογραφόμενους νέες μελέτες θα εμπλουτίσουν τις γνώσεις μας για το ελληνιστικό Αιγαίο.

The rediscovery of the Nicouria Decree (IG XII 7, 506)

The stele of the so-called Nikouria decree (IG XII 7, 506) which was considered lost for many years, was recently rediscovered in Tholaria, a mountainous village of Aigiale in NE Amorgos. We are glad to report that the stele has barely suffered any damage since it disappeared. For this reason, the re-discovery offers new access to one of the most important epigraphical documents relating to the history of the Aegean in the early Hellenistic period.

The stele was discovered in 1893, in a depth of 1m next to a small chapel of Panagia (Παναγία) where it presumably served as part of the foundation of an older chapel on the remains of which the modern Panagia chapel was built. The stele, measuring H. 1,70m, W. 0,32m, D. 0,08m, was inscribed on both sides and was published on the year of its discovery by T. Homolle, who made use of an *apographon* provided to him by the priest D. Prasinou.

Due to the defective character of the *apographon*, two years later J. Delamarre visited himself Nikouria, produced two squeezes of the inscription, of which one is nowadays in Berlin and the other in Paris, and published two editions of the text in 1896 and 1908 respectively. Unfortunately, Delamarre was unable to take any photos. He therefore remains the only researcher to have seen the stele before its disappearance.

20. Βλ. Hauben 2010, 109-110, με παραπομπή σε Nerwinski 1981, 137.

According to Delamarre, the stele was stored in a stable at Nikouria right next to the chapel of Panagia. Unfortunately, the stable was demolished in the early 20th century. The stone subsequently disappeared from the island not to be seen for more than a century. Over the years, several scholars tried to locate the stele, unsuccessfully, as it happens. All of them focused their investigations on the small islet of Nikouria, since the stele's conventional name understandably drew them there. All in all, to the present day the inscription has been unanimously considered to be lost.

We now know that all these years the stele was no longer in Nikouria, but in the village of Tholaria (Θολάρια) in Amorgos. This modern village lies in the mountainous region of Aigiale, at a distance of approximately 6,5 km northeast of Nikouria, on the northernmost part of Amorgos, right next to the Vigla (Βίγλα) hill, site of the acropolis of the ancient city of Aigiale.

The Nikouria decree was recently found built into a house which is located in a small street, 150m northeast from the central road, in a rather sparsely inhabited neighborhood of the village. Since there are no street names or house numbers in Tholaria, the house is simply known to locals as “Μαρικούλα” (Marikoula) due to its erstwhile owner Mary Giannakopoulou. The crucial piece of information that led us to this hidden domicile was given by Sofia and Giannis Vekris, to whom we wish to express our gratitude for their invaluable help. The decisive tip was a black-and-white photo taken in 1996 by a group of undergraduate students from the University of Cambridge, namely Rebecca Bream, James Cotter, Jasmine Martin, Victoria Stapleton, and Katerina Volioti (Fig. 2). Thanks to the substantial rupture between the two parts of the stele that was already visible on the two squeezes, we instantly realized that this was indeed the Nikouria decree.

The stele is built into the façade of the house, together with a second, more recent, inscription that seems to date to the 19th century. (Fig.1). The stele with the Nikouria decree is located exactly over the space that is defined by the door and the window of the ground floor at a height of approximately 2-3m from the street level, whereas the second inscription is exactly over the central axis of the door. The visible part of the stele is 1,008 cm high by 32 cm wide (at the height of the inscription). The pediment crowning the inscription is 11 cm high. Unless there is a second pediment on the rear side of the stele, the frontal pediment demonstrates that this is the main side of the stele, and thus it proves that the inscription on the other side must be later. The stele is tilting slightly forward compared to the plaster and the wall of the building.

Furthermore, the plaster covering the stele shows a curvature at the bottom. Since the first editions reported a different height for the stele (1,70 m), we have to assume either that the stone is covered by plaster at its lower 70 cm or that the lower part was cut off in order to facilitate the transport of the stone. In case this assumption is true, we must infer that the stele must have included a sizeable base, since not only the last line of the decree but also parts of the lower decoration are visible. This seems puzzling, since the old editions make no reference to a base under the inscription.

According to information provided by Mary Giannakopoulou and Eirini and Eleni Gavala, the house with the Nikouria stele initially belonged to Stamatis Grispos, the great-grandfather of Ms. Giannakopoulou on her father's side. Grispos is known to have been a shepherd with livestock on Nikouria. We strongly suspect that this Stamatis Grispos (or at least a family member) is to be identified with the owner of the stone who hindered the research of D. Prasinos and J. Delamarre on Nikouria in the late 19th century.

We can only speculate about the specific reasons for the transfer of the stone. There used to be an old custom in Amorgos of decorating buildings with ancient inscriptions, on the belief that they could bring good luck, despite the fact that there was an abundance of regular un-inscribed stones that could be used instead. It is obvious that the incorporation of the stele in the house at Tholaria complies with a local custom. It seems also likely that Grispos had already decided to transport the stele to the mountainous village when Delamarre arrived at Nikouria, which is why he refused access to the stele after its discovery.

Finally, we have to take into consideration that Amorgian society traditionally observed uxorilocality, that is, a married couple would normally reside in the domicile of the bride or her family. Thus, in Amorgos it was common for the father of the bride to provide an appropriate domicile as a wedding present or dowry to the married couple. Indeed, we know that S. Grispos' daughter Maria relocated there when she got married. She later bequeathed the house to her son Iakovos Giannakopoulos, father of the aforementioned Mary Giannakopoulou.

The stele under consideration has been famous in modern scholarship for the inscription on its front side. It contains the so-called Nikouria decree, which is a copy of an official decree passed by the League of the Islanders. The inscription contains a total of 62 non-*stoichedon* lines, whereas the number of letters varies between 32 and 43 letters per line. It should be noted that the stonecutter observed syllabification across lines. Letters have a varying height of 0,7–1,0 cm.

The decree was issued by the so-called Nesiotic League (*τὸ κοινὸν τῶν Νησιωτῶν*, League of the Islanders), an organization that is not very well understood, since it is exclusively known from inscriptions. It seems that the Ptolemies had taken over leadership of the League by 288 B.C. at the latest. We do not know the full membership of the League, but all known member states were *poleis* of the Cyclades. The League's central sanctuary was in Delos.

The chronology of the Nikouria-decree has been fiercely debated in modern scholarship, but it should probably be dated in the early years of the reign of Ptolemy II. According to the predominant view, the decree belongs to the years 280–278 BC and relates to the foundation of the *Ptolemaia*, a quadrennial festival organized by the Ptolemies in Alexandria in honour of Ptolemy I Soter.

The text of the Nikouria Decree refers to a *synedrion* convened at Samos on the initiative of two Ptolemaic officials, Philokles and Bakchon. Delegates (*synedroi*) were sent by each member state of the Nesiotic League, who decided to acknowledge the “isolympic” status of the games organized by Ptolemy II in Alexandria, as an expression of gratitude for the “benefactions” the kings had bestowed on the members of the Koinon. Furthermore, the delegates agreed to send three envoys (*theoroi*) to Alexandria, in order to represent the League at the festival and also offer a golden crown of one thousand staters to king Ptolemy II.

According to the publication clause (ll. 46–53), the inscription with the decree had to be set up in the League's central sanctuary at Delos, next to the altar of Ptolemy I Soter. Besides, every single member state had to ratify the decree and publish a copy in its own main sanctuary. The Nikouria-decree is clearly a copy issued by one of the member states.

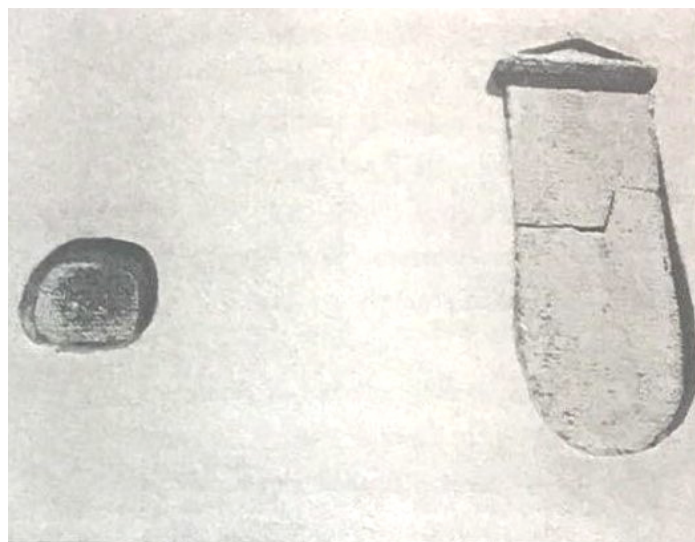
Our research has not yet been completed. On the contrary, we hope that further study of the stone at Amorgos will produce new readings of the text, in particular on the rear side of the stele. At any rate, we are delighted to bring such a significant document back to the international scholarly community.

Βιβλιογραφία

- Bent 1885: J. T. Bent, *The Cyclades or Life Among the Insular Greeks*, London 1885.
- Delamarre 1896: J. Delamarre, Les deux premiers Ptolémées et la confédération des Cyclades, *RPh* 20 (1896) 103–115.
- Hauben 2010: H. Hauben, Rhodes, the League of the Islanders, and the Cult of Ptolemy I Soter, στὸν τόμο A. M. Tamis (επιμ.), *ΦΙΛΑΘΗΝΑΙΟΣ. Studies in Honour of Michael J. Osborne*, Αθήνα 2010, 103–121.
- Homolle 1893: T. Homolle, Nouvelles et correspondance, *BCH* 17 (1893) 188–218.
- Mann 2018: C. Mann, Könige, Poleis und Athleten in hellenistischer Zeit, *Klio* 100 (2018) 447–479.
- Marangou 1994: L. Marangou, Amorgos and Egypt in Hellenistic and Roman Periods. Old and New Evidence, στὸν τόμο M.-O. Jentel – G. Deschênes-Wagner (επιμ.), *Tranquillitas. Mélanges en l'honneur de Tran tam Tinh*, Québec 1994, 371–381.
- Marchesini 2017: M. Marchesini, *Il Koinon dei Nesioti*, Heidelberg 2017 (αδημοσίευτη διδ. διατρ.).
- Μηλιαράκης 1884: Α. Μηλιαράκης, *Υπομνήματα περιγραφικά των Κυκλάδων νήσων κατά μέρος: Αμοργός*, Αθήνα 1884.
- Nerwinski 1981: L. A. Nerwinski, *The Foundation Date of the Panhellenic Ptolemaea and Related Problems in Early Ptolemaic Chronology*, Durham 1981.
- Volioti et al. 1996: K. Volioti – J. Martin et al., *Amorgos '96: Project Amorgos Attitudes to the Past, The Cambridge University Expedition to Amorgos Island, south-eastern Greece 1996, Final Expedition Report*, Cambridge 1996 (αδημοσίευτη προπτυχιακή εργασία).

Εικ. 1. Η οικία με τις εντοιχισμένες επιγραφές αμέσως μετά τη μετασκευή της (Αρχείο Μαίρης Γιαννακοπούλου).

The two inscriptions at Tholaria.

Εικ. 2. Οι δύο επιγραφές όπως φωτογραφήθηκαν από τους φοιτητές του Cambridge (Volioti et al, 1996, σελ. 24).

Εικ. 3. Η επιγραφή στη σημερινή της κατάσταση.